

BAĞIMSIZLIKLARINI KAZANDIKTAN SONRA TÜRK CUMHURİYETLERİNİN DİL POLİTİKALARI VE TÜRKİYE İLE ORTAK DİL VE ORTAK ALFABE ÇALIŞMALARI

*Rakhat ABDIEVA**

Özet

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Türk Cumhuriyetlerinde bağımsızlığın ilk yıllarında Sovyetler Birliği, özellikle de Rusya'nın izlerini taşıyan birçok alanda değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerin başında cumhuriyetlerin kendi anayasalarının kabul edilmesi, bayrak ve armalarının tespit edilmesi, kendi para birimlerinin belirlenmesi gibi değişiklikler gelmektedir. Ayrıca bu dönemde devlet dili, dil politikası, diğer Türk Cumhuriyetleri ile ortak bir yazı dili ve ortak alfabe konuları gündeme gelmiştir. Çalışmada Türk Cumhuriyetleri arasında oluşturulması planlanan ortak dil ve ortak alfabe çalışmaları, cumhuriyetlerin uyguladığı dil politikaları ve bu çalışmalarda günümüzde gelinen nokta değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk Cumhuriyetleri, Ortak Alfabe, Ortak Yazı Dili, Dil Politikaları, Ortak Türkçe, Ortak Türk Alfabesi.

LANGUAGE POLICIES OF TURKIC REPUBLICS AFTER THEIR INDEPENDENCE AND THE WORKS WITH TURKEY ON COMMON LANGUAGE AND COMMON ALPHABET

Abstract

After the collapse of Soviet Union, in the first years of independence in different fields there have been many changes which bear the traces of Soviet Union, especially of Russia, in Turkic Republics. Among those changes the most important ones are the changes such as the adoption of the constitutions of the republics, the identification of the flags and arcs, and the determination of their own currencies. Moreover, in that period, the topics like state language, language policy, a common written language and common alphabet with other Turkic Republics have come to the fore. This study will analyze the works of common language and alphabet planned to be created among Turkic Republics, the language policies applied in these republics and their current situation.

Key Words: Turkic Republics, Common Alphabet, Common Written Language, Language policies, Common Turkic, Common Turkic Alphabet.

Giriş

Dünya dillerinde çeşitli coğrafi, siyasi, kültürel ve sosyal sebeplerden dolayı gerçekleşen değişim ve dönüşümlerin, dünyanın en çok konuşulan dilleri arasında yer alan Türkçede de meydana geldiği bilinmektedir. Özellikle 20. yüzyılda yaşanan gelişmeler, Türk dillerinin birer yazı dili olarak şekillenmesine sebep olmuş, ayrıca kullanılan alfabeler açısından diller arasında farklılaşma ve sonrasında da uzaklaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak günümüzde Türk dillerinde Latin, Kiril ve Arap kökenli alfabelerin kullanıldığını görmekteyiz.

* Öğr. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, ELAZIĞ, e-mail: rabdieva@firat.edu.tr

Sovyetlerdeki Türk dillerinin arasındaki farklılaşmaların önüne geçmek ve onları birbirlerine yakınlaştırmak amacıyla 1920'li yıllarda ortak dil meselesi gündeme getirilmiştir. Ortak dil veya başka bir deyişle Ortak Türkçenin inşası için gerekli olan en önemli unsurlardan biri olan ortak alfabenin benimsenmesi meselesi ise, ilk defa 1926'da Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kurultayında ele alınmıştır. Kurultayda Türkoloji ve genel olarak Türklük ile ilgili birtakım konular gündeme getirilmiş ve alfabe, yazım, terminoloji, tarihî metinlerin yayınlanması, dilbilgisi kitapları ve sözlüklerin hazırlanması, çağdaş lehçe ve ağızlar ile ilgili derleme çalışmalarının yapılması gibi sorunlar üzerinde durulmuştur. Burada ele alınan konulardan ortak yazı dili, ortak edebî dil ve ortak iletişim dili meseleleri en çok tartışma yaratan meselelerden olmuştur. Ortak iletişim dilinin olmazsa olmazı olan ortak alfabe konusuyla ilgili ciddi tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmada bir grup bilim adamı Sovyetlerde yaşayan Türk topluluklarının Latin alfabesine geçmesi gerektiğini savunurken, bir başka grubun Arap alfabesinin kullanılmaya devam etmesi gerektiği yönünde iddiaları vardı. Bunların dışında kurultayda Kiril alfabesine geçiş önerilerinin de yapıldığı, ancak bu konu üzerinde çok ısrar edilmediği bilinmektedir. Bütün bu tartışmaların sonucunda Latin alfabesine geçmeyi öneren bilim adamları kazanmış ve Türk topluluklarının Latin alfabesine geçmesi kararlaştırılmıştır. Bu karara bağlı olarak Latin esaslı ve 34 harften oluşan "Ortak Türk Alfabeti" hazırlanmış ve Sovyet Türk halklarının bu alfabeğe geçmesi öngörülmüştür. Kurultayda kabul edilen kararın ardından Sovyetler Birliğinde yaşayan Türk toplulukları Latin alfabesine geçmeye başlamış ve bu gelişmenin Türkiye'deki Latin alfabesine geçiş sürecini hızlandırması ile Türkiye Cumhuriyeti'nde de 1928'de Latin alfabesi kabul edilmiştir. Fakat Sovyet Türk toplulukları dillerinde Latin alfabesinin kullanıldığı dönem oldukça kısa olmuştur. Çarlık Rusya'sı döneminde Nikolay İvanoviç İlminskiy'in ortaya attığı "*Kiril alfabesinin yardımı ile Türkleri Hıristiyanlaştırma*" düşüncesini uygulamaya başlayan Rusya, Bakü kurultayında Latin alfabesine geçiş konusunu özel olarak gündeme getirmiştir¹. Bu şekilde Batının ve aynı zamanda kendi yönetimi altındaki Türk topluluklarının tepkisini azaltma amaçlanmış ve daha sonraki dönemde Kiril alfabesine geçişe yönelik uygulamalara başlanmıştır. 1926 Bakü kurultayında 1928'de Semerkand'da yapılması kararlaştırılan ikinci kurultayın gerçekleştirilmesi mümkün olmamış, 1936'da Aşkabad'da düzenlenen "Türkmenoloji Kongresi"nde ise Bakü Türkoloji kurultayında başlatılan süreç durdurulmuştur. Bunun yerine söz konusu kongrede Kiril alfabesine geçiş yönünde görüşler benimsenmiş ve kongrenin ardından Kiril alfabesine geçiş süreci başlatılmıştır². Böylelikle ortak bir iletişim dili inşa etme yönündeki çalışmalar sekteye uğramış ve bu kongreden sonra süreç tersine işlemeye başlamıştır.

1991'de Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlıklarına kavuşan, dünya devletleri tarafından tanınarak ve çağdaş uluslararası örgütlere katılarak çağdaş uluslararası sistemdeki yerlerini alan Türk Cumhuriyetlerinde bütün alanlarda yeniden yapılanma süreçleri başlamıştır. Bu süreç içerisinde 70 yıl içinde unutulmuş değerlerin canlandırılması önem kazanmış ve ortak dil ve ortak alfabe konuları tekrar gündeme gelmiştir. Ortak bir iletişim dilinde buluşma ihtiyacının gün geçtikçe daha da arttığı bu ortamda ortak Türkçenin inşası yönünde birtakım faaliyetler gerçekleştirilmeye başlamıştır. Çalışmada Türk Cumhuriyetlerinde 1991 sonrasında izlenen dil politikaları araştırılmış ve bu politikalar çerçevesinde gerçekleştirilen ortak alfabe çalışmaları ele alınmıştır. Böylelikle aradan geçen 26 yıllık süre içerisinde ortak dil ve buna bağlı olarak ortak alfabe çalışmalarında gelinen nokta ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ortak Yazı Dili ve Ortak Alfabe

Birlik ve bütünleşmenin bir ögesi olarak dil ve İsmail Gaspıralı'nın 1883'ten beri savunduğu ortak bir yazı dili ve ortak alfabe konuları Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmalarından sonra önem kazanan konulardan biri olmuştur. Bu dönemde

¹ Açık, F., (2008). "XX. Asrın Başlarında Türk Dünyasında Yaşanan Alfabe Değişikliklerinin Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları", Başkent Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumunda sunulan bildiri, s. 3.

² Buran, A., (2009). "Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı", *Turkish Studies*, cilt 4/3, s. 435-442.

ortak bir yazı dilinin Türk topluluklarının bütünleşmesi konusunda belirleyici olup olamayacağı ve ortak bir temelde birleştirip birleştiremeyeceği hususu tartışılmaya başlamıştır. Ortak bir yazı dili yaratma konusunda yapılan tartışmalarda genellikle iki karşıt görüş dile getirilmiştir. Bunlardan biri suni olarak ortak bir yazı dili yaratmanın taşıdığı büyük güçlükler dolayısıyla, konuyu karşılıklı etkileşimlerin ve zaman içindeki etkileşimlerin tabii seyrine bırakmak, diğeri de yönlendirici bilimsel ve pratik tedbirlerin yardımıyla Türk dünyasının daha kısa bir süre içerisinde ortak bir yazı diline ulaşmasını sağlamak³.

Zamanla Türkiye Cumhuriyeti ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki karşılıklı ilişkiler ve etkileşimlerin sonucunda dünyadaki bütün Türk Cumhuriyetlerinin ve topluluklarının bir ortak yazı dilinde birleşmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Uzmanlar da konuyla ilgili yönlendirici ve hızlandırıcı bilimsel tedbirler üzerinde çalışmanın önemini vurgulamaya başlamıştır. Bu noktada Korkmaz (1996) Türk topluluklarının uzun süre boyunca birbirinden ayrı kalmasının sonucu olarak dillerinde birtakım ayrışmaların ortaya çıkmış olmasının ortak bir yazı dilini şekillendirme açısından bir sorun oluşturduğunu, ancak Türk dilinin yapı ve işleyişindeki düzenlilik ve sistemlilik ile ortak değerlerden dile aktarılan ortak özelliklerin birleşmeyi kolaylaştıracağını iddia etmiştir. Ayrıca ortak Türkçenin oluşturulması için gerekli olan unsurları aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

1. Türk topluluk ve cumhuriyetlerinde Latin alfabesi temelinde ortak bir alfabenin geçerli kılınması,
2. Bütün Türk Cumhuriyet ve topluluklarında ortak yazı dili bilincinin oluşturulması ve gerekli ortamın hazırlanması,
3. Ortak yazı diline temel oluşturmak üzere işlenmiş ve gelişmiş bir yazı dilinin benimsenmesi ve zaman içinde diğer Türk lehçelerinden alınacak ek ve kelime malzemesi ile daha da zenginleştirilmesi⁴.

Ortak yazı dili bilincinin olmaması durumuna Türkçenin tarihinden verilen örnek ile Osmanlı İmparatorluğu'nda dilin Türkçe yanının geri plana itilmesi ve karma bir dil durumundaki Osmanlıca temelinde yol almasının böyle bir bilincin eksikliğinden kaynaklandığı dile getirilmektedir. Bu noktada Orta Asya cumhuriyetlerinde şimdiye kadar ortak yazı dili görevini yapmış olan Rusçanın yerine ortak Türkçenin inşa edilmesi ve benimsenmesinin önemi vurgulanmıştır. İşlenmiş bir yazı dilinin benimsenmesi konusunda İstanbul Türkçesi temelinde bir yazı diline dayanılması uygun görülmüş olup çeşitli sözlüklerin hazırlanması ve ortak kelimelerdeki lehçeden lehçeye değişen ses yapısı ayrılıklarının, temel alınan yazı dili standartlarına göre normalleştirilmesi gibi çalışmalar öngörülmüştür.

Latin alfabesi temelinde ortak bir alfabenin hazırlanması konusu, 18-20 Kasım 1991 tarihleri arasında İstanbul'da Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu'nda ele alınmıştır. Türkiye'den ve Türk dünyasının diğer bölgelerinden bilginlerin katıldığı söz konusu sempozyumda Türk yazı dilleri için tavsiye edilen ve Türkiye Türkçesinde kullanılan Latin alfabesini temel alan "Ortak Türk Alfabeti" imzalanır. Sempozyumun sonuç bildirisinde bilim adamları tarafından Türk boylarında Latin harflerine dönme düşüncesi oy birliği ile kabul edildiği belirtilmiştir. Ayrıca Latin asıllı alfabenin kabul edilmesinin, Türk boylarının birbirlerini anlaması ve kültür birliğinin pekiştirilmesinde en önemli unsur olduğu görüşüne oy birliği ile varıldığı ifade edilmiştir⁵. Burada tavsiye edilen ve Türkiye Türkçesinin yazıldığı Latin Alfabetini temel alan alfabe, Ä ä, X x, Q q, Ñ ñ, W w harfleriyle genişletilmiş olup 34 harften oluşmaktadır. Daha sonra 29 Eylül - 2 Ekim 1992'de Bışkek'te toplanan Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları ve Türk Toplulukları Eğitim Temsilcileri II. Konferansı'nda, 8-10 Mart 1993 tarihinde Türk

³ Korkmaz, Z., (1996). "Türk Dünyası ve Ortak Yazı Dili Konusu", Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992, Ankara: TDK Yayınları., s. 191.

⁴ Korkmaz, Z., (1996). agm., s.192-193.

⁵ "Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu Sonuç Bildirisi", (1992). *Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu (18-20 Kasım 1991)*, Yay. haz. Doç. Dr. Nadir Devlet, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, s. 67.

İşbirliği ve Kalkınma Ajansı tarafından Ankara’da düzenlenen alfabe ve imla konferansında, ayrıca 21-23 Mart 1993’te Antalya’da yapılan Türk Devlet ve Topulukları Dostluk-Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı’nda da bu mesele ele alınmış ve 34 harfli “Ortak Türk Alfabeti” onaylanmıştır.

Sözü edilen toplantıların ardından 25 Aralık 1991’de Azerbaycan, 12 Nisan 1993’te Türkmenistan ve 2 Eylül 1993’te Özbekistan Latin alfabesine geçme kararlarını almıştır. Bu ülkelerin dışında Gagavuzlar, Karakalpaklar, Kırım ve Kazan Tatarları da bu yönde karar almışlardır, ancak 2002 yılında Rusya’da çıkarılan yeni bir kanun ile Kazan Tatarlarının alfabe değiştirme girişimlerinin önüne geçilmiştir⁶. Çalışmamızın sonraki bölümlerinde Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra kurulan Türk cumhuriyetlerinde bağımsızlık sonrası izlenen dil politikaları, Ortak Türkçe ve ortak alfabe çalışmaları ele alınmış ve çalışmaların günümüzdeki durumu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Türk Dünyasında 1990 Sonrasında İzlenen Dil Politikaları

Eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerde dil meselesi son derece önemli meselelerden birini oluşturmaktadır. Büyük ölçüde devletin hayatta kalma meselesi olarak değerlendirilen dil meselesi, yeni cumhuriyetlerin kimliklerinin korunması değil, inşa edilmesi açısından önemli olarak görülmektedir. Dil meselesi ve buna bağlı olarak izlenen dil politikalarında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde 70 yılı aşkın bir süredir etkinliğini sürdüren Rusçanın etkisi yadsınamaz niteliktedir. Nitekim bölgede yaşayan halkların ana dillerinin yanı sıra ikinci bir dil haline gelen Rusça, bütün Sovyetler Cumhuriyetlerinde ortak bir yazı dili görevini görmekteydi. Dolayısıyla Rus dilinin bu şekilde yerini iyice sağlamlaştırmış olması ve farklı ulusların birbirleri ile ve uluslararası arena ile ilişkilerin kurulması açısından önemli bir araç olarak görülmesi, cumhuriyetlere adını veren halkların dillerinin devlet dili olarak şekillendirilmesinde birtakım zorluklar ve tartışmalara yol açmıştır.

Landau ve Kellner-Heinkele (2011), kamu yönetimi, eğitim ve medyanın ulusal kimliğin güçlendirilmesindeki rolüne ilişkin ideolojik görüşlerde ortaya konduğu gibi, bağımsız Türk devletlerinde uygulanan dil politikalarını göz önünde bulundurarak Türk Cumhuriyetlerinde kültürün son derece siyasileşmiş olmaya devam ettiğini iddia etmektedir. Buna göre, ulusal dil politikaları ile ilgili kararlar genellikle dilbilimciler veya dili öğreten kişiler tarafından değil, siyasetçiler tarafından verilmektedir. Siyasi elitler konuyla ilgili görüşleri açısından 2 farklı gruba ayrılmaktadırlar. Bunlardan birinci grupta yer alanlar ulus inşası için tek bir dilin temel alınması gerektiğini savunurken, diğer gruptakiler ise, resmi dilin yanı sıra Rusça veya başka bir azınlık dilinin kullanılabilirliğini savunmaktadırlar. Birinci gruptakiler için dil ulusun temel yapıtaşı olduğundan, devletin adına uygun olarak dilin adlandırılması aidiyet duygusunun şartlarından biridir. Diğerlerine göre ise, çok uluslu ve çok dilli toplumlarda da ulusal birliği kurmak mümkündür⁷.

Rusçayı bu devletler için olmazsa olmaz bir unsur olarak değerlendiren Rus kökenli bazı uzmanlar Baltık devletlerinin ulusal kimliklerini kaybetme, Rus nüfusun arasında kaybolup gitme korkusundan dolayı Rusça ile ulusal dilleri arasındaki dengeyi korumayı kendi dillerine ağırlık verdiklerini ifade etmektedirler⁸. Böylece Rus nüfusu ile kendi nüfusları arasında bir karşıtlığı veya başka bir deyişle bir sosyal krizi ortaya çıkardıklarını düşünmektedirler. Orta Asya cumhuriyetlerinde ise, 20 yıl boyunca bu denge arayışının devam ettiğini, ancak sonuçlarının ülkeden ülkeye değiştiğini belirtmektedir. Eski Sovyet coğrafyasında ülke açısından son derece önemli olan ulusal dilin geliştirilmesi ve çok dilliliğin korunması

⁶ Açık, F., (2008). agm., s.6.

⁷Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011). *International Library of Central Asia Studies: Language Politics in Contemporary Central Asia: National and Ethnic Identity and the Soviet Legacy*, London, New York: I.B. Tauris, s. 1-2.

⁸ <http://newskaz.ru/comment/20110915/1896378.html>

süreçlerinin arasında bir denge kurulması gerektiğini dile getiren söz konusu uzmanlar bu şekilde krizlere değil, ülkenin gelişmesine doğru gidileceğini savunmaktadırlar.

Dil planlaması genellikle çok dilli ve çok kültürlü toplumlarda gerçekleştirilir ve bir veya birkaç dilin ön plana çıkarılması güç ilişkilerini ve sosyo-politik çıkarları yansıtır. Dil politikası ile ilgili tartışmaların temelinde kimlik politikaları yatmakta olup çoğunlukla “eşitlik” ve “eşitsizlik” kavramları üzerinde odaklanır. Türk Cumhuriyetlerinde dil planlaması genellikle devlete adını veren halkın dili ile Rusça üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kazakistan ve Kırgızistan’da Rusça resmi dil görevini üstlenmiş olmasına rağmen, bütün Türk Cumhuriyetlerinin kendi dilleri devlet dili olarak kabul edilmiş durumdadır. Böylelikle dil politikalarında meydana gelen değişiklikler, devlet dilinin kamuda işe girmek için zorunlu kılınması, yer adlarının değiştirilmesinin yanı sıra eğitimin devlet dilinde yapılması ve her şeyden daha önemlisi Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan’da Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilmesini beraberinde getirmiştir.⁹

Bağımsızlıktan sonra Orta Asya’daki cumhuriyetlerin dil politikalarında birtakım değişiklikler görülmüş olup söz konusu devletlerin resmi dil politikalarının günümüzde 3 temel yönü bulunmaktadır:

1. Ulusal dillerin kendi kendine yeterli olduklarının deklare edilmesi,
2. Devlet dilinin her yönden geliştirilmesi, öğrenilmesi ve öğretilmesinin sağlanması, edebî dilin karma dil olmaktan çıkarılıp, sadeleştirilmesi,
3. Hangi milletin temsilcisi olursa olsun, ülkelerin bütün vatandaşlarının devlet dilini öğrenmeleri için destek sağlanması.¹⁰

Dil politikalarının genelde hükümet ve yasama organları tarafından belirlendiği, ancak aynı zamanda kültürel, siyasi ve ekonomik unsurların etkisi altında olduğu bilinir. Gorbaçov’un *glasnost* politikasının etkisiyle Sovyetler Birliği’nin son yıllarında, çoğunluğu 1989’da olmak üzere, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin kendi dilleri devlet dili olarak kabul edilmiştir. Bunu izleyen süreçte bu kararların uygulanması, Rusçanın ülkedeki kullanım durumu, başka bir deyişle yaygınlığına bağlı olarak şekillenmiştir. Rusçanın oldukça yaygın olarak kullanıldığı Kazakistan ve Kırgızistan’da kararın uygulanması zor olurken, Rusçanın daha az aygın olduğu Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan’da alfabe değişikliği de dâhil olmak üzere daha geniş çaplı reformlar gerçekleştirilmiştir.¹¹ Böylece Türk Cumhuriyetleri kendi dillerini devlet dili olarak kabul etmelerine, başka bir deyişle dillerinin kendi kendine yeterli olduğunu deklare etmiş olmalarına rağmen, çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı izlenen dil politikaları birbirinden farklılık göstermektedir.

Azerbaycan

1995’te yapılan referandum ile kabul edilen bağımsız Azerbaycan’ın yeni anayasasının 21. maddesinde devlet dilinin statüsü şu şekilde ifade edilmektedir: “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin devlet dili Azerbaycan dilidir, Azerbaycan Cumhuriyeti, Azerbaycan dilinin gelişmesini sağlar.”¹² Bu maddede aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyetinde yaşayan azınlıkların da dillerinin korunması ve geliştirilmesini Azerbaycan devletini sağlayacağı öngörülmüştür. 21 Şubat 2007’de yapılan ve milletvekilleri, bakanlar ve bilim adamlarının katıldığı yuvarlak masa toplantısında ana dili olarak Azerbaycan dilinin önemi üzerinde durulmuş, ancak aynı zamanda azınlıkların da dillerinin korunması gerektiği kabul edilmiştir.

⁹ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011). age., s. 15.

¹⁰ Fatkulin, B., (2013). “Yazıkovaya Politika v Gosudarstvah Tsentral’noy Azii na Sovremennom Etape v Kontekste Tsvivilizatsionnoy Geterogenosti”, *İzvestiya Ural’skogo Federal’nogo Universiteta*, Ser. 3, Obshestvennoye Nauki, №3 (118), s. 46-51.

¹¹ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011)., age., s. 10.

¹² Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm>, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi, http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_ru/atr_dil.pdf, Erişim: 25.10.2017.

Azerbaycan 25 Aralık 1991’de Latin alfabesine geçme kararı olarak Ortak Türk Alfabesini ilk benimseyen devlet olmuştur. 1991’de İstanbul’da gerçekleştirilen sempozyum sırasında Azerbaycan parlamentosunda Latin asıllı Azerbaycan Türk alfabesi görüşülmekteydi ve sempozyumun sonuç bildirisinde de bu husus belirtilmiş olup parlamentodan geçmesi temenni edilmiştir. 4-8 Mayıs 1992’de Türkiye’de yapılan Sürekli Türk Dili Kurultayında Azerbaycan temsilcileri komisyon raporundaki Ä ä harfi yerine Ə ə harfini teklif etmiş ve bu değişiklik teklifi oylanarak kabul edilmiş,¹³ böylelikle Ortak Türk Alfabesinde ilk değişikliği yapan devlet de Azerbaycan olmuştur. Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş süreci 10 yıl boyunca devam etmiş ve bu süre içerisinde ülkede yapılan yayınlar her iki alfabenin kullanılması ile yapılmıştır. Uygulamada birtakım zorluklar yaratan böyle bir durum, 2001 yılının ortalarına kadar devam etmiştir. 18 Haziran 2001’de Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev “Devlet dilinin teknilleştirilmesi” hakkındaki kararı ile Latin kaynaklı alfabe 1 Ağustos 2001 tarihinden itibaren kullanılmaya başlamıştır. Söz konusu karar ile Azerbaycan dilinin kullanılmasını denetleyecek olan ve dünyada benzeri bulunmayan bir yapı oluşturulmuştur. Ayrıca 9 Ağustos 2001’de Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan genelge ile her sene 1 Ağustos’ta “Azerbaycan alfabesi ve Azerbaycan dili günü” kutlanmaktadır.¹⁴ Latin temelli yeni alfabenin kabulünün, Türkiye, Avrupa Birliği ve ABD ile kültürel, ekonomik ve siyasi işbirliğinin artırılmasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Kiril alfabesi ile eğitim görmüş olan nesillerin bazı itirazlarına rağmen, alfabe değişikliği konusu, Azerbaycan kamuoyu tarafından diğer cumhuriyetlerine göre daha çok desteklenmiştir.¹⁵ Artık okullarda Rus dili ders kitaplarının dışındaki bütün ders kitapları Latin alfabesi ile basılmaktadır. Ayrıca basın da günümüzde tamamıyla Latin alfabesine geçmiş bulunmaktadır. İnternet siteleri Latin alfabesi kullanılarak yazılan Azerbaycan dilinin yanı sıra Rusça ve İngilizce olarak hazırlanmaktadır.

Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş sürecinden en çok etkilenen alanlardan biri, eğitim olmuştur. Yeni ders kitaplarının, okuma materyallerinin, ders program ve içeriklerinin, eğitim ve öğretim sürecinde yararlanılan diğer malzemelerin yeniden Latin alfabesi ile basılması talep edildiğinden Latin alfabesine geçiş süreci, söz konusu alan için son derece masraflı olmuştur. 15 yıla yakın bir süre devam eden tartışma ve gecikmelerden sonra Haziran 2009’da kabul edilen eğitim yasasında Azerbaycan dili eğitim ve öğretim faaliyetlerinde baskın olarak kullanılan dil olarak kalırken, diğer dillerde de eğitimin yapılabileceği ifade edilmiştir. Günümüzde okullarda Azerbaycan, Rus ve Gürcü dillerinin yanı sıra, İngilizce de eğitim verilmektedir. Yükseköğretim kurumlarına giriş sınavlarında Azerbaycan dili sınavını geçme zorunluluğu da, Azerbaycan dilinin devlet dili statüsüne sahip olması ile ilgilidir.¹⁶

Latin alfabesine hızlı ve erken geçişi gerçekleştiren Azerbaycan’da günümüzde Latin alfabesi yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca gerçekleştirilen dil reformlarının da bölgedeki diğer devletlere göre daha başarılı olduğu düşünülmektedir. Toplumun bütün kesimlerinde, iş dünyası, kültür ve eğitim alanlarında kullanılan bir dil olarak devlet dilinin şekillenmesi süreci Kazakistan veya Kırgızistan’a göre çok daha hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir.¹⁷ Ancak Latin alfabesine geçiş sürecinin en başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ve bu tecrübenin olumlu olarak değerlendirilmesi ile birlikte bazı uzmanlar, söz konusu sürecin sonucu olarak ülkede okuma oranında düşüş yaşandığını söylemektedir.¹⁸

¹³ Şahin, E., (2012), agm., s. 379.

¹⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi, http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_ru/atr_dil.pdf, Erişim: 25.10.2017.

¹⁵ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011), age., s. 30.

¹⁶ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011), age., s. 37-42.

¹⁷ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011), age., s. 46.

¹⁸ “Azbuçnie istini: chem zakonçitsya popıtka Kazahstana pereyti na latinitsy” https://lenta.ru/articles/2017/04/20/latin_asia/, Erişim: 28.10.2017

Kazakistan

Kazakistan 1989'da çıkan Dil Yasası ile Kazakça Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet dili olarak kabul edilirken, Rusça çeşitli etnik gruplar arasındaki iletişim dili olarak tanımlanmıştır. Bir yıl sonra kabul edilen Kazakça ve Diğer Dillerin Geliştirilmesine İlişkin Devlet Programı ve 28 Ocak 1993'te yürürlüğe girmiş olan anayasada Kazakça ile Rusçanın 1989 yasasındaki statülerini tanımlayan tümceler aynı şekilde tekrarlanmış ve cumhurbaşkanının Kazak dilini bilmesi koşulu eklenmiştir. 30 Ağustos 1995'de kabul edilen yeni anayasa ile Rusçaya resmi dil statüsü verilmiştir. Buna göre, Rusçanın bütün devlet kurum ve kuruluşlarında, yerel yönetim organlarında fiilen Kazakça ile eşit olarak kullanılması öngörülmüştür¹⁹. Ayrıca Kazakistan'da Rus dilinin Kazakça ile eşit kullanılması için yalnızca hukuksal değil, aynı zamanda kurumsal şartlar da oluşturulmuştur. Ülkede Rus üniversitelerinin şubeleri de dâhil Rusça eğitim veren yükseköğretim kurumlarının sayısı çoktur. Ayrıca ortaöğretim okullarının %50'si Kazak okulları iken, %47'sini Rus veya karma okullar oluşturmaktadır. Böylece Rusça bilme ve kullanma hakkının doğmasının yanında bu hakkı kullanma imkânı da sağlanmış bulunmaktadır²⁰.

Tarihî, sosyo-kültürel ve stratejik yönden diğer Türk Cumhuriyetlerinden farklılık gösteren Kazakistan'da Kiril alfabesi kullanılmaya devam etmekte olup, ancak alfabe değişikliği konusunda tartışmalar da sürmektedir. Kutalmış (2004) Kazakistan'da alfabe değişikliği hususunda Göktürk ve Uygur alfabelerinin kullanılmasını savunanlar, Arap alfabesine dönülmesi gerektiğini düşünenler, Kiril alfabesinin kullanılmasının devam etmesini savunanlar ve son olarak Latin alfabesinin kabul edilmesinin doğru olacağını düşünen dört ayrı grup arasında tartışma olduğunu belirtmektedir. Latin alfabesine geçişi savunan gruba göre, Latin alfabesinin kullanılması ile iki farklı sorunu birden çözmek mümkündür. Bunlardan birincisi, küreselleşme sürecine uyum sağlanması, ikincisi ise, yeni Kazak ulusal kimliğinin inşa edilmesi sürecinin ilerletilmesidir²¹.

Rus ve diğer Slav asıllı Kazakistan vatandaşlarının etkisi, Rusçanın resmi dil statüsüne sahip olması ve toplumsal hayatın hemen her alanında yaygın olarak kullanılmaya devam etmesi Kazakistan'ın Kiril alfabesini kullanmaya devam etmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak söz konusu sürecin yalnızca okullarda Latin alfabesini öğretmekten ibaret olmadığı, kitap ve yazılı diğer kaynakların Latin harfleri ile yeniden basılması konusu, yani meselenin ekonomik boyutu, alfabe değişikliği konusunu ele alan çalışmalarda sıkça değinilen konulardandır. Bu noktada Kutalmış (2004), Kazakistan'ın sıkıntı çekmeden alfabe değişikliğini gerçekleştirebilecek durumda olmasına rağmen meselenin siyasi yönünü de düşünmesi gerektiğini dile getirmektedir. Buna göre, *alfabe değişikliği Kazakistan'ın iç ve dış politikasında köklü değişiklikler yaptığının, resmîyette Kazakistan'ın kültürel ve politik yönden Rusya'dan kesin hatlarla ayrılıp Türk dünyasıyla entegrasyonunun bir göstergesi olacaktır.*²² Dolayısıyla Kazakistan, gerek içerdeki Slav asıllılara, gerek Rusya ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerine sosyo-kültürel, ekonomik ve politik yönden bağlı bulunduğu Latin alfabesine geçiş yönünde adım atmadan önce bütün bunları en iyi şekilde değerlendirdikten sonra karar vermesi gerekmektedir.

Bağımsız Kazakistan'da Kazaklaştırılma, asimetrik iki dilliliğe karşı koymanın ve Rusça tarafından Kazakçanın ötekileştirilmesi sürecini tersine çevirmenin önemli aracıdır. Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Rusçanın eğitim, bilim ve yönetim alanlarındaki baskın konumunu kaybetmesi için gerçekleştirilen bürokrasi, eğitim ve iletişim alanlarında dil durumunu Kazaklaştırma konusunda yavaş, ancak emin adımlarla ilerlemiştir. Böylelikle zamanla Kazakça

¹⁹ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011)., age., s. 85-87.

²⁰ "Kazhastanskoe "Treyazychie" - Unikal'naya Formula Yazıkovoy Politiki", <http://newskaz.ru/comment/20110915/1896378.html>

²¹ "Kakoy Alfavit Predpochitel'nee dlya Kazahskogo Yazıka - Na Osnove Latinskoy, Arabskoy ili İskonnoy Orhonskoy Grafiki?", <http://www.zakon.kz/4541555-kakojj-alfavit-predpochitelnee-dlja.html> Erişim: 26.10.2017.

²² Kutalmış, M., (2004). Tarihte ve Günümüzde Kazakistan'ın Alfabe Meselesi, *Bilig*, sayı 31, s. 11.

öğrenen Kazaklar ile Rusların sayısında artış yaşanmıştır. Latin alfabesinin ötelenmesi kararı, Rusya yanlısı vatandaşlara yönelik “yumuşak” resmi politikanın bir parçası olarak gözükmektedir. 2006’da Latin alfabesine geçiş konusu canlanmaya başlamış ve Azerbaycan, Türkiye, Özbekistan ve Türkmenistan’daki Latin alfabesine geçiş süreçlerini inceleyen bir komisyon, 15-20 yıllık bir süre içerisinde tamamlanabileceği sonucuna varmıştır. Daha sonra Nazarbayev’in talimatı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığı aynı ülkelerin Latin alfabesine geçiş tecrübelerini araştırmış ve maliyetinin tahminen 300 milyon dolara ulaşacağı altı aşamalı bir program geliştirmiştir. Bütün bu çalışmalara karşın, Kazakistan’da toplumsal hayatta Kazakça ve Rusça arasında göreceli olarak dengenin sağlandığı iki dillilik durumu devam etmektedir.²³

Alfabe değişikliği konusu basın ve yayın organlarında ve aydınlar arasında uzun süredir tartışılmaya devam etmesine rağmen, 2017 yılına kadar kesin bir karara bağlanamamıştı. Ancak 2017 yılının Nisan ayında Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, hükümete Latin alfabesine geçiş sürecinin programını hazırlama talimatını verdi. 2025 yılına gelindiğinde söz konusu sürecin tamamlanması gerektiğini belirten Cumhurbaşkanı, Latin alfabesinin ilköğretimde 2022 yılından itibaren kullanılmaya başlayacağını söyledi. Ayrıca yeni alfabenin toplumun daha etkili bir biçimde modernize olmasını sağlayacağını, dünya ile iletişimi kolaylaştıracağını ve çocukların İngilizceyi daha hızlı öğrenmelerine yardımcı olacağını dile getirdi.²⁴ Daha sonraki süreçte Cumhurbaşkanının bu talimatı üzerine başlatılan çalışmaların çerçevesinde oluşturulan çalışma grubu, yeni alfabe tasarısını Kazakistan parlamentosu üyelerinin onayına sundu. Burada alfabe değişikliği ile birlikte yeni yazım kurallarının da geliştirilmesi gerektiğini dile getiren Şayahmetov adındaki Devlet Dil Geliştirme, Koordinasyon ve Metodoloji Merkezi müdürü Yerbol Tlešov, nokta veya çengel gibi satır üstü veya altı işaretlerin Kazak diline özgü seslerin korunması için tam bir güvence vermediğini savunmuştur. Başka bir deyişle bu işaretlerin teknolojiye uygun olmadığı ve günümüzde özellikle gençler tarafından “к”, “т”, “н”, “у”, “ү” gibi harflerin yerine çizgisiz veya çengelsiz şekillerinin tercih ediliyor olmasına dayanarak bu durumun Kazakçanın özel seslerinin kaybolmasına yol açacağını²⁵ ileri sürmüştür. Bu bakış açısını temel alarak hazırlanan tasarıda gh, sh, ch, zh, ae, oe, ue, ng şeklinde iki harfin birleşimi ile sırasıyla ğ, ş, ç, j, (açık) e, ö, ü ve damak “n”si seslerinin karşılanması önerilmiştir. Ancak önerilen bu alfabe tasarısı birçok tartışmalara yol açtığı gibi devlet başkanı tarafından da onaylanmadı.

27 Ekim 2017 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı resmi web sitesinde 26 Ekim 2017 tarihinde Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından imzalanan Kazak Dilinin Kiril Yazısından Latin Yazısına Geçiş Hakkında Kararname yayımlandı. Kararnamede hükümete Ulusal Latin Alfabetine Geçiş Komisyonu’nu kurma, aşamalı olarak gerçekleşecek geçiş sürecinin 2025 yılına kadar tamamlanmasını sağlama ve Kararnamenin hayata geçirilmesi ile ilgili gerekli diğer bütün tedbirleri alma²⁶ talimatları verildi. Söz konusu Kararnamenin ekinde yer alan Kazak dilinin yeni alfabetinde kesme işareti kullanılarak tasarlanan a’, g’, i’, n’, o’, s’, c’, u’ ve y’ harfleri sırasıyla (açık) e, ğ, i veya y, damak n’si veya ng, ö, ş, ç, ü ve u seslerini karşılamaktadır. Böylelikle söz konusu Kararnamenin imzalanması ile birlikte Kazakistan da Latin alfabesine geçiş sürecini başlatmış oldu. Ayrıca yeni alfabenin kabul edilmesiyle birlikte ülke içinde ve dışarıda da, özellikle Türkiye’de, bazı tartışmaların ve hayal kırıklıklarının ortaya çıkmasına neden oldu. Sürecin ne şekilde ilerleyeceği, kabul edilen yeni alfabenin Kazakistan Cumhuriyeti ve genel olarak Türk dünyası açısından olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilebilecek yönleri önümüzdeki yıllarda belirginleşecektir.

²³ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011), age., s. 97-116.

²⁴ “Nazarbayev podpisal ukaz o perevode kazahskogo alfavita na latinitsu” <https://lenta.ru/news/2017/10/27/kazakhstan/> Erişim: 27.10.2017

²⁵ “Kak vıglyadit proekt novogo Kazahskogo alfavita” https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kak-vyiglyadit-proekt-novogo-kazahskogo-alfavita-326238/ Erişim: 27.10.2017

²⁶ Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi, http://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-perevode-alfavita-kazahskogo-yazyka-s-kirillicy-na-latinskuyu-grafiku Erişim: 27.10.2017.

Kırgızistan

Kırgızistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin arasından bağımsızlığını kazandıktan bu yana birkaç lider değişikliği yaşamış olan tek devlet olarak diğerlerinden farklılık göstermektedir. 23 Eylül 1989'da çıkarılan Devlet Dili Yasası'nda, Kazakistan'da da yine aynı tarihlerde çıkarılan yasaya benzer bir biçimde, Kırgız dili devlet dili olarak tanımlanırken, Rus dili farklı etnik gruplar arasında iletişim dili olarak belirlenmektedir. 29 Mayıs 2000'de uzun tartışmalardan sonra çıkarılan Kırgız Cumhuriyeti'nin Resmi Dili Yasası ve 2001 anayasası Rusçayı resmi dil olarak belirlemiştir. Bu dönemde ülkede özellikle Kırgız kökenli vatandaşlar arasında Kırgız Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşlarının devlet dilini yani Kırgızca'yı bilmesi gerektiği yönündeki talepleri artmaktadır. Bu taleplerin arasında ayrıca bütün kamu görevlileri için zorunlu olması şartı da bulunmaktadır. 2001'de parlamento Dil Sınavına İlişkin Yasa Tasarısı'nı reddetmiş ve yalnızca Cumhurbaşkanı adaylarının Kırgızcadan sınava girmesini öngören bölümü onaylamıştır. İlk Cumhurbaşkanı Akayev'den sonra 23 Ekim 2007 tarihinde referandumla kabul edilen yeni anayasada Kırgızcanın devlet dili, Rusçanın ise, resmi dil statülerinin aynı şekilde devam ettiğini görmek mümkündür²⁷.

Kazakistan'da olduğu gibi Kırgızistan'da da Rusça bilgisinin oranı, şehirlerde eğitilmiş kesim arasında daha yüksektir. Üstelik burada Rusça Rusların dili değil, Kırgızların ikinci dili durumundadır²⁸. Kırgızcaya devlet dili statüsü verilmiş olmasına rağmen, Rusça eğitim, yönetim ve siyasette kullanılmaya devam etmiş, Kırgızca ise daha az resmi özellik taşımıştır. Dil Yasası'nın uygulamaya konması sürekli olarak ertelenmiş ve böylece Kırgız dilinin resmi işlemlerde kullanılması hemen gerçekleşmemiştir. 1989-2007 yılları arasında Kırgızca konuşan nüfusun sayısının % 53'ten % 70'e yükseldiği ve Rusça konuşan nüfusun sayısının ise, azaldığı görülmektedir. Eğitim Bakanlığının resmi raporları ve diğer belgelere göre, Kırgızistan'da eğitim Kırgızca, Rusça, Özbekçe ve Tacikçe olarak yapılmaktadır. Kırgızca kırsal alanda baskın olarak kullanılırken, Rusça etkinliğini şehirlerde halen daha korumaktadır. Üniversitelerde eğitim dili olarak Kırgızca, Rusça ve Özbekçe kabul edilirken, Kırgız-Rus Slav Üniversitesi, Kırgızistan Uluslararası Üniversitesi gibi bazı üniversitelerde yalnızca Rusça eğitim verilmektedir.²⁹

2013 yılından beri Kırgız dilini geliştirme ve toplumsal hayattaki rolünü artırma çabalarında bir artış yaşandığını belirtmemiz gerekir. Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev tarafından imzalanan 1 Temmuz 2013 tarihli Kararnamede dil politikasını geliştirmedeki öncelikler ve bu doğrultuda alınması gereken öncelikli tedbirler belirlenmiştir. Bu Kararnamenin hayata geçirilmesi ile ilgili çalışmaların çerçevesinde oluşturulan çalışma grubu, 2014-2020 yıllarına yönelik Ulusal Devlet Dilini ve Kırgız Cumhuriyeti Dil Politikasını Geliştirme Programını³⁰ geliştirmiştir. Söz konusu programda, devlet dilini, yani Kırgız dilini öğrenmenin her Kırgız Cumhuriyeti vatandaşının görevi ve sorumluluğu olması, vatandaşların toplumsal hayata aktif katılımı ve rekabet gücünü belirleyen teşvik edici bir etken olması gerektiği dile getirilmiştir. Bu programın geliştirilmesindeki nedenlerden biri Kırgızcanın devlet dili statüsüne sahip olmasına ve devlet dilini desteklemeye yönelik girişimlere rağmen, özellikle de devlet yönetimi, resmi yazışmalar ve yüksek öğretimde kullanımının yaygınlaştırılmamasıdır. Dolayısıyla burada belirlenen dil politikasının temel amacını, Kırgızcanın toplumsal hayatın bütün alanlarından kullanılmasını ve geliştirilmesinin sağlanması, aynı zamanda da Kırgızistan'da yaşayan diğer halkların dillerini de korumak ve bunların öğretimi ve gelişimi için gerekli şartların sunulması oluşturmaktadır. Ayrıca Kırgız dilinin ana dili, ikinci dil ve yabancı dil olarak öğretimi süreçleri ile bu süreçlerin altyapısının geliştirilmesi ve ilgili standartların belirlenmesi de programın amaçları arasında yer almaktadır.

²⁷ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011), age., s. 120-126.

²⁸ <http://newskaz.ru/comment/20110915/1896378.html>

²⁹ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011), age., s. 147.

³⁰ Ulusal Devlet Dilini ve Kırgız Cumhuriyeti Dil Politikasını Geliştirme Programı http://www.president.kg/files/docs/proekt_natsprogrammy_gosyazyika.pdf, Erişim: 29.10.2017.

Programı gerçekleştirme süreci, hazırlık (2014-2016 yılları), temel (2017-2018 yılları) ve düzeltme aşaması (2019-2020 yılları) olmak üzere 3 aşamaya ayrılmıştır. Hazırlık aşaması için Kırgızca dil bilgisini ölçmeye yarayacak “Kırgıztest” sınavının geliştirilmesi ve uygulanmaya başlaması, Kırgızca öğretim merkezlerinin kurulması, eğitim ve öğretimin bütün kademelerinde devlet dilinde eğitim verilmesi için gerekli şartların oluşturulması hedefleri belirlenmiştir. İkinci aşamada devlet görevlilerinin Kırgızca dil bilgisini sertifikalandırma sistemini yaygınlaştırma amaçlanmaktadır. Son aşama ise devlet dilinin ülkede yaşayan halklar arasında iletişim dili olarak faaliyet göstermesi, toplumsal hayatın önemli alanlarında kullanılması ve çok dilli eğitim için de gerekli şartların oluşturulması konularını içermektedir. 2020 yılında bütün devlet kurum ve kuruluşlarında resmi yazışmaların devlet dilinde yapılması hedeflenmektedir. 2018 yılından itibaren yukarıdaki programda belirlenenlere uygun olarak devlet kamu hizmetleri görevlerinde bulunanlar Kırgızca dil sınavına tabi tutulacaktır. Yalnız burada yalnızca Rus dilli görevlilerin Kırgızca öğrenmeleri değil, aynı zamanda Kırgız dillilerin de Rusça dil bilgisini artırmak hedeflenmektedir. Ayrıca bazı devlet dairelerinde de bu ikisinin yanı sıra belirli düzeyde İngilizce bilgisi şartı da getirilmektedir.

Ayrıca 2013 yılında Devlet Dili Kanunu’na bazı değişikliklerin getirilmesini, yani yukarıdaki programda yer alan bazı konuların yer almasını öngören bir yasa tasarısı Cogorku Keneş’te ele alınmış ve milletvekillerinin onayından geçmişti. Bu yasa tasarısında devlet görevinde bulunanların Kırgızca bilmesi zorunlu hale getirilmekte ve bu sorumluluğu yerine getirmeyenlere yönelik olarak bir takım cezaların uygulanması önerilmekteydi. Yasa tasarısı toplumun özellikle de Rus dilli kesimi tarafından büyük bir tepki ile karşılanmış, ülkedeki diğer halkların haklarının kısıtlanması biçiminde değerlendirilmişti. Sonuç olarak söz konusu değişiklik önerisi parlamentodan geçmiş olmasına rağmen cumhurbaşkanı tarafından onaylanmamıştı.³¹

Alfabe değişikliği konusuna gelince 2017 yılında Kazakistan’da Latin alfabesine geçiş konusunun gündeme gelmesi ve Ekim ayının sonunda da yeni alfabe tasarısının Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından onaylanmasının ardından bu konu Kırgız parlamentosunda da gündeme getirildi. Bu konuda öncelikli olarak Latin alfabesi uzmanlarını yetiştirmek gerektiği yönündeki bir öneri dile getirildi. Burada da yine diğer ülkelerde olduğu gibi Latin alfabesine geçişin zamanın getirdiği bir ihtiyaç olduğu, yeni teknolojileri geliştirmede kolaylık sağladığı ve en önemlisi Kırgız ulusal kimliğinin korunması açısından önemli olduğu vurgulandı.³²

Kırgızistan’da da Kazakistan gibi birçok siyasi ve bilimsel toplantıda Latin harflerinin kabulünün önemi ve gerekliliği sonucu çıkmış olsa da, bu cumhuriyetlerde Rus nüfusunun çokluğu ile Rusçanın ikinci resmi dil olarak anayasada yer alması ve bu dilin sosyal hayatta aktif kullanılışı Latin alfabesine geçişi zorlaştırmaktadır.³³ Bütün bu sebeplerin dışında Kırgızistan’ın ekonomik durumu da Latin alfabesine geçiş sürecinin masraflarını kaldırmayacak durumda değildir. Ayrıca Kırgızistan Rusçaya resmi dil statüsünü tanyan ve böylelikle iki dilliliği hukuksal olarak belirleyen tek devlettir. Rusya’nın Avrasyacılık ilkesine döndüğü ve bölgede etkisini yoğunlaştırmaya çalıştığı günümüz şartlarında Rusçanın etkisinin azaltılması da pek mümkün gözükmemektedir. Görüldüğü kadarıyla yukarıda sözünü ettiğimiz Ulusal Devlet Dilini ve Kırgız Cumhuriyeti Dil Politikasını Geliştirme Programı’nda da alfabe değişikliği, yani Latin alfabesine geçiş konusu ele alınmamıştır. Dolayısıyla Kırgızistan’da en azından 2020 yılına kadar alfabe değişikliği konusunun planlanmadığını söyleyebiliriz.

³¹ Osmongazyeva, T., Vlasti Kırgızstana vzyalis’ razvivat’ gosudarstvenny yazık, http://www.vb.kg/doc/234861_vlasti_kyrgyzstana_vzialis_razvivat_gosudarstvenny_izykyk.html, Erişim: 29.10.2017.

³² Musabayeva, A., Problemi Kırgızskoy identičnosti, yazık, natsioalizma v obshestvennih diskussiyah 2017 goda, <http://caa-network.org/archives/10277> Erişim: 28.10.2017.

³³ Şahin, E., (2012), agm., s. 383.

Özbekistan

21 Ekim 1989'da çıkartılan Dil Yasası ile Özbekçe Özbekistan'ın devlet dili olarak belirlenmiş ve bütün kamu görevlilerinin devlet dilini iyi düzeyde bilmesi gerekliliği getirilmiştir. Gözden geçirilmiş ve 5 Aralık 1995'te kabul edilmiş olan Dil Yasasında da Özbekçenin statüsü devlet dili olarak belirlenmiştir. Ayrıca burada Özbekistan Cumhuriyetinin bütün vatandaşlarının iletişim dillerini seçme özgürlüklerine sahip oldukları da belirtilmiştir³⁴. Eski Sovyet Orta Asya'sında yalnızca Özbekistan, ne 1992 anayasasında³⁵ ne de gözden geçirilmiş Dil Yasasında Rusçaya resmi dil veya etnik gruplar arasındaki iletişim dili statüsünü vermiştir.

Türkmenistan'dan sonra 2 Eylül 1993 tarihinde 29 harfli yeni Latin alfabesine geçen bir diğer Türk Cumhuriyeti Özbekistan olmuştur. Özbekistan'da 1995 yılında 1. ve 2. sınıftan başlayarak ve her yıl bir başka sınıfta uygulanmak suretiyle 2005 yılında eğitimde tam anlamıyla yerleşeceği öngörülmüştür.³⁶ Günümüzde eğitim ve öğretimde genel olarak hedeflerin tutturulmuş olmasına rağmen, yukarıda da ifade edildiği gibi, Özbekistan ile Türkmenistan'da geçiş süreci Azerbaycan'dan farklı olarak uzun sürmüştür. Ayrıca bu süreçte basın-yayın teşvik edilmediği için alfabenin geniş kitlelerce benimsenmesi zorlaşmıştır. Özbekistan'da ulusal dil ve alfabe konusundaki tartışmalar 1980'li yılların sonlarında başlamasına rağmen, alfabe değişikliği Sovyetlerin dağılmasından sonra gerçekleşmiştir. 2 Eylül 1993 tarihli kanunda alfabe değişikliğinin nedeni olarak, 1929-1940 yılları arasında gerçekleşen Latin alfabesine geçiş sürecinin olumlu tecrübesine dayanılarak Özbekistan Cumhuriyetinin her yönden gelişmesini ve dünya iletişim sistemine girmesini hızlandırmak için gerekli şartların oluşturulmasına yönelik olması³⁷ gösterilmiştir.

1993'te kabul edilen Özbek Latin alfabesinde Türkiye Türkçesi Latin alfabesine ve "Ortak Türk Alfabesine" uygun olarak Ç ç, Ş ş, Ğ ğ, Ñ ñ, Ö ö harfleri kabul edildiği halde daha sonra 1995 yılında bu harflerin yerine CH ch, SH sh, G' g', NG ng, O' o' şeklinde ikili harfler kabul edilmiştir. Görüldüğü gibi, Özbekistan'da 1995'te gerçekleştirilen harf değişiklikleri Türkmenistan'daki harf değişikliklerin tersi yönde gerçekleşmiştir. Şahin (2012) Türkmenistan ve Özbekistan'ın Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçerken Rusya'nın etkisinden kurtulmayı hedeflemekle birlikte kendilerine özgü birer Latin alfabesi hazırlayarak da Türkiye'nin etkisinden kaçınmayı düşündüklerini ifade etmiştir³⁸.

Özbekistan örneğinde Azerbaycan'da olduğu gibi Latin alfabesine hızlı geçiş görülmemiştir. 2002 yılında 2005'te tamamlanması planlanan geçiş süreci, 5 yıl daha ertelenerek sürecin tamamlanacağı tarih 2010 olarak belirlenmiştir. Bu gecikmenin nedeni olarak, kararın uygulamaya konmasının 1990'lı yıllarda düşünüldüğü kadar kolay olmaması, kamuoyunun Latin alfabesine olan bakış açısını değiştiren milliyetçilik akımının güçlenmesi genel siyasi durumun değişmesi gösterilmektedir. Özbekistan'ın 2004 yılından itibaren Rusya ile yakınlaşmaya başlaması, Avrupa ile ABD ile olan ilişkilerinin kötüye gitmesi Latin alfabesine geçiş sürecini olumsuz olarak etkileyen en önemli etkenlerden biridir.³⁹ Türkiye ve Özbekistan arasındaki ilişkilerin de kısa süre öncesine kadar son derece soğuk olmasından dolayı Türkiye'nin de Özbekistan üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktaydı. Buradaki

³⁴ Özbekistan Cumhuriyeti Devlet Dil Yasası (1995), [http://nrm.uz/content?doc=5730_zakon_respubliki_uzbekistan_ot_21_10_1989_g_n_3561-xi_o_gosudarstvennom_yazyke_\(novaya_redakciya_utverjdjena_zakonom_ruz_ot_21_12_1995_g_n_167-i\)&products=1_zakonodatelstvo_respubliki_uzbekistan](http://nrm.uz/content?doc=5730_zakon_respubliki_uzbekistan_ot_21_10_1989_g_n_3561-xi_o_gosudarstvennom_yazyke_(novaya_redakciya_utverjdjena_zakonom_ruz_ot_21_12_1995_g_n_167-i)&products=1_zakonodatelstvo_respubliki_uzbekistan), Erişim: 03.11.2017.

³⁵ Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası, <http://constitution.uz/ru/clause/index>, Erişim: 03.11.2017.

³⁶ Şahin, E., (2012), agm., s. 381.

³⁷ "Latinizatsiya alfavita. Uzbekskiy opt", <http://www.fergananews.com/articles/5092>, 28.04.2007. Erişim: 03.11.2017.

³⁸ Şahin, E., (2012), agm., s. 382.

³⁹ "Latinizatsiya alfavita. Uzbekskiy opt", <http://www.fergananews.com/articles/5092>, 28.04.2007. Erişim: 03.11.2017.

Özbekistan örneğinden görüldüğü gibi, dil politikaları da devletlerin uluslararası ilişkilerinden önemli ölçüde etkilenmektedir.

Mayıs 2007’de bir grup Özbek bilim adamı, Latin alfabesine geçiş süreci ile ilgili farklı fikirlerini bildirmiştir. Bu eleştirilerin arasında Latin alfabesine geçişin bir siyasi eylem olduğu, devletin liderleri de dâhil olmak üzere, yetişkinlerin büyük bir kısmının halen de Kiril alfabesi ile yazma ve okumayı tercih ettiği, kamuoyuna hiçbir zaman başvurulmadığı yönünde iddialar bulunmaktadır. Ayrıca Özbek dilindeki bütün seslerin Kiril alfabesi ile yansıtılabileceği ve 1995’te kabul edilen ikili harflerin yazma ve okumayı zorlaştırması konusu üzerinde de durulmaktadır. Günümüze kadar Latin alfabesiyle yazılmış olan kitaplar yalnızca Latin alfabesini öğreten kitaplar, yazım kılavuzları olmuş, diğer kitap ve gazetelerin çoğu hala Kiril alfabesi ile basılmaktadır. Ülkede Kiril alfabesi kullanılmaya devam etmesine rağmen, Latin alfabesi de toplumsal hayatta yaygınlaşmaya başlamıştır.⁴⁰

2005’ten sonra Özbekistan Batıdan uzaklaşmış ve yeniden Rusya ile yakınlaşmasının bir sonucu olarak okullarda Rusça ile ilgili derslerin sayısı artırılmış ve böylece öğrenciler Rusça öğrenmeye teşvik edilmeye başlamıştır. Rusçanın yanı sıra İngilizce, Fransızca, Türkçe gibi dillere de ilgi artmaktadır. Çeşitli ülkelerin Özbekistan’da 1989’dan beri açtığı kültür merkezlerinin sayısı 2004 yılında 138’e ulaşmıştır. Hükümetin kültür merkezlerinin faaliyetlerinin yabancı kültürlerle olan sözde liberal yaklaşımın göstergesi olarak sunmasına karşın, yabancı ülkelerin kültür merkezlerinin Özbek yetkili makamları ile ilişkilerinde belirli sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir. Sonuç olarak burada hükümetin Özbekçenin statüsü ile ilgili çalışmalarının başarılı olduğu dile getirilmektedir. Latin alfabesi eğitimde kullanılmaya başlamış, ancak toplumsal hayatta ve şehirlerde daha yoğun olarak kullanılmaktadır. Günümüzde Özbekçe ile Rusça eşit olmayan, ancak paralel bir şekilde çeşitli etnik gruplar arasındaki iletişim dili görevini üstlenmiş durumdadır.⁴¹

Türkmenistan

Etnik olarak oldukça homojen özellik taşıyan Türkmenistan nüfusunun %77’sini Türkmenler oluşturmaktadır. 24 Mayıs 1994’te kabul edilen Dil Yasası ile Türkmençe devlet dili olarak belirlenirken, Rusça ise, farklı etnik gruplar arasında iletişim dili olarak tanımlanmıştır. 1996 yılında Dil Yasa’sından Rusçanın statüsü ve işleyişi ile ilgili madde çıkarılmıştır. Ülkenin ilk cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov ülkede Rus edebiyatının yayınlanmasını, Rus dilinde reklam yapılması gibi faaliyetleri yasakmış ve Puşkin adındaki bir tiyatro dışındaki bütün Rus tiyatrolarını kapatmıştır. Ayrıca Türkmençe bilgisi, bütün devlet görevlileri için zorunlu hale getirilmiş olup Türkmençe bilmeyen ve öğrenmeyenlerin 1 Nisan 2000 tarihi itibarıyla görevden alınacağı kararlaştırılmıştır.⁴²

Azerbaycan’dan sonra 12 Nisan 1993’te 30 harfli Latin alfabesini kabul eden ülke Türkmenistan olmuştur. Latin alfabesine geçiş sürecinin 1995-2000 yılları arasında tamamlanacağı öngörülmüştür. Özbekistan gibi Türkmenistan’da da modernleşmeye giden ve Sovyet geçmişinden uzaklaştıracak yol olarak Latin alfabesine geçiş belirlenmiştir. Azerbaycan ile Özbekistan’ın okullarında her sene birer sınıf Latin alfabesi ile eğitim görmeye başlıyorsa, Türkmenistan geçiş süresini kısaltmak amacıyla birbirlerini izleyen birkaç sınıfı birden Latin alfabesine geçirmeyi planlamıştır. Bütün sınıfların ders kitaplarının hazırlanması ve basılması meselesine en çok önem verilmiştir. Devlet dairelerinin de Latin alfabesine geçmesi zorunluluk haline getirilmiş olup basın ve yayın organları da Latin alfabesini benimsemeye davet edilmiştir.

⁴⁰ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011), age., s. 55-57.

⁴¹ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011), age., s. 57-78.

⁴² Gürsoy-Naskali, E., (2002). “Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikaları” Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri, ed. E. Gürsoy-Naskali, E. Şahin, Harleem: Sota Yayınları, s. 58 (Akt.Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011), age., s. 155).

Yalnız 1993'te kabul edilen alfabede 1995'te Özbekçede yapıldığının tersine bir değişiklik yapılmış ve [ş] sesi için "Ortak Türk Alfabesi"nde bulunan Ş ş, damak n'si için Ñ ñ, [y] sesi için Ў ў harfleri benimsenmiştir. Türkmenistan'ın da Özbekistan gibi Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçerken, Rusya'nın etkisinden kurtulmayı hedeflediği, kendilerine özgü birer Latin alfabesi hazırlayarak Türkiye'nin etkisinden kaçınmayı düşündüğü⁴³ dile getirilmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Pelinka (2007)'e göre dil yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda önemli sosyal ve siyasi bir olgu olduğu gibi siyasi düşünceler açısından güçlü bir araç ve hâkimiyet kurmanın olmazsa olmazı bir olgudur; siyaseti çok büyük oranda etkilediği gibi, siyasetten de etkilenmektedir.⁴⁴ Çalışmamızda ele alınan Türk Cumhuriyetlerinde dil durumu ve uygulanan dil politikaları da bu iddiayı doğrular niteliktedir. Yalnız burada belirtilmesi gereken nokta, Landau ve Kellner-Heinkele (2011)'in de dile getirdiği gibi, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde dil ve siyaset arasındaki etkileşimde siyasetin ağır basması, başka bir deyişle dil politikaları cumhuriyetlerin iç ve dış politikalarından, diplomalarının yönünden etkilenmektedir.

Türk cumhuriyetlerinde birbirinden farklı derecelerde olmakla birlikte Rusçanın etkisi halen de devam etmektedir. Bu etkinin 2010 yılında yoğun Slav kökenli nüfusa sahip Kazakistan ile Kırgızistan'da ve Azerbaycan'da Özbekistan ve Türkmenistan'a göre daha fazla olduğu görülmüştür. Rusya Federasyonu da kültürel etkisinin temel faktörü olan Rusçanın bölgede sağlamlaşması ve kullanılmaya devam etmesi için çalışmalarını sürdürmektedir.⁴⁵ Bu amaçla çeşitli dernekler, hareketler organize edilmekte olup bunların çalışmaları bilimsel çalışmalar ile desteklenmektedir. Küreselleşen dünyada Orta Asya'daki çok dillilik ve dil politikalarının yönünün kesin olarak belirlenmesinin zor olduğunu belirten Fatkulın (2013), Rusya ve Avrasya halklarının dil birliği açısından olumsuz olarak değerlendirilebilecek yönleri "Batı'ya yönelme", "Doğu'ya yönelme" ve "Türk Kardeşliği" şeklinde sıralamaktadır. Batı'ya yönelmeden İngilizcenin etkisinin artırılması ve Rusçanın diğer yabancı diller arasında yer alması kastedilmektedir. Doğu'ya yönelme ise, Arapça ve Farsçanın geri dönmesi ve yeniden Arap alfabesinin kullanılmaya başlamasıdır. Türk kardeşliği olarak adlandırılan durumda ise, Latin alfabesinin benimsenmesi ile Türk kültürünün ağırlık kazanması ve Türkiye'nin bu cumhuriyetler üzerindeki etkisinin artması öngörülmektedir. Dil politikalarının hangi yönde gelişeceğinin siyasi elitlerin kararlarına bağlı olduğunu belirten Fatkulın (2013)'e göre, Türkiye 90'lı yıllarda ortak kültür ve ortak dil konularını, Orta Asya'daki siyasi elitleri etkilemenin bir aracı haline getirmiştir. Dolayısıyla bu noktada Avrasya entegrasyon projelerinin başarıya ulaşması için çok dilliliğin desteklenmesi ve Rusçanın eğitimde kullanılmaya devam etmesi gerektiğini iddia etmektedir.⁴⁶ Bazı uzmanlar da bu konuda çok dilliliğin korunması üzerinde dururken, ulusal dilin geliştirilmesi ve çok dillilik arasındaki dengenin korunması gerektiğinin savunmaktadır.

Görüldüğü kadarıyla ortak bir yazı dili oluşturma yolunda atılan ilk adım olarak değerlendirilebilecek ortak alfabe konusunun, 1991'de İstanbul'da düzenlenen sempozyumda düşünüldüğü şekliyle hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Türk cumhuriyetlerinin arasından yalnızca Azerbaycan, "Ortak Türk Alfabesini" ufak bir değişiklik getirerek kabul etmiş ve Latin alfabesine geçiş sürecini hızlı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Özbekistan ile Türkmenistan da Azerbaycan'ın ardından Latin alfabesine geçme kararı almış olmasına rağmen, süreç oldukça uzamış ve halen de tam anlamıyla tamamlanmış olarak görünmemektedir. Kazakistan'da 2006'dan beri Latin alfabesine geçiş süreçlerinin ciddi bir şekilde araştırılmış ve Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in söylemlerinde de yer almaya başlamıştı. Günümüzde yapılan bütün çalışmaların sonucunda Kazakistan Latin alfabesine geçiş konusunda ciddi adımlar atmış

⁴³ Şahin, E., (2012), agm., s. 382.

⁴⁴ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011) içinde, age., s. 1.

⁴⁵ Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011)., age., s. 11.

⁴⁶ Fatkulın, B., (2013). agm., s. 50-51.

olup, 2025 yılında geçiş sürecini tamamlamayı hedeflemektedir. Kırgızistan ise, uyguladığı dil politikası çerçevesinde devlet dili Kırgızcanın kullanım alanını yaygınlaştırmaya yönelik birtakım çalışmalar yürütmesine rağmen, sosyal ve ekonomik bazı sebeplerden dolayı henüz Latin alfabesine geçmemiş veya geçememiştir.

Ortak bir dilin mümkün olup olamayacağı konusuna cevap arayan Demir ve Yazıcı (2012), Türkçenin daha bilinen en eski dönemlerinde kendi içinde varyantlaşmalara sahip olduğunu belirterek ortak bir dilin gelişeceğini beklemenin gerçekçi olmadığını savunmaktadır. Buna göre, doğal diller sürekli olarak bir değişim içinde olup yazılı belgelerin artmasına, coğrafyanın genişlemesine paralel olarak Türkçenin kendi içindeki çeşitliliği de artmıştır. Ayrıca prensip olarak bir yazı dilinin geliştirilmesinin mümkün olduğunu dile getirmekle beraber dilin aynı zamanda konuşurları açısından sembolik değere sahip olduğunu ve hiçbir topluluğun kendi dilinden kolayca vazgeçmeyeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bağımsız Türk Cumhuriyetleri arasında ortak bir alfabe geliştirme çabasının bile başarılı olamamasına dayanarak Türk topluluklarının kendi varyantlarından vazgeçmesi ve ortak bir yazı dilini tercih etmesi için hiçbir neden bulunmadığını iddia etmektedirler. Yazı dilinin nasıl olacağını aynı zamanda siyasi bir konu olduğunu belirten Demir ve Yazıcı (2012), karar vericilerin Türkiye Türkçesini benimseme veya örnek alma çabası içinde olmadıkları aradan geçen süre içinde görüldüğünü, günümüzde ortak bir Türk dili yaratma için ne bir talebin ne de bunu sağlayabilecek bir siyasi iradenin de söz konusu olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷ Sonuç olarak günümüzde ortak alfabe konusunda Türk Cumhuriyetlerinde ortaya çıkan tablonun da beklentilerin aksine Demir ve Yazıcı (2012)'nin iddiasını destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Açık, F., (2008). “XX. Asrın Başlarında Türk Dünyasında Yaşanan Alfabe Değişikliklerinin Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları”, Başkent Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumunda sunulan bildiri.

Akalın, Ş.H., (2002). “Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili Üzerine”, *Türk Dünyasında Ortak Dil Türkçe Bilgi Şöleni, (Açış Konuşması)*, Ankara: Türk Dil Kurumu. <http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/4.php>, Erişim Tarihi: 24.10.2017.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm>, Erişim Tarihi: 25.10.2017.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi, http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_ru/atr_dil.pdf, Erişim Tarihi: 25.10.2017.

Buran, A., (2009). “Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultay”, *Turkish Studies*, C. 4/3, s. 430-444.

Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu Sonuç Bildirisi”, (1992). *Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu (18-20 Kasım 1991)*, Yay. Haz. Doç. Dr. Nadir Devlet, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Demir, N. ve Yazıcı, N., (2012). “En Güçlü Çağında Türk Dili: Genel Değerlendirme ve Beklentiler”, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, S. 1, s.175-197.

Ercilasun, A.B., “Alfabeye Stalin’den daha büyük kötülük” <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/alfabeye-stalinden-daha-buyuk-kotuluk-44425yy.htm> Erişim Tarihi: 28.10.2017.

⁴⁷ Demir, N. ve Yazıcı, N., (2012). “En Güçlü Çağında Türk Dili: Genel Değerlendirme ve Beklentiler”, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, sayı 1, s.193-195.

Fatkulin, B., (2013). “Yazıkovaya Politika v Gosudarstvah Tsentral’noy Azii na Sovremennom Etape v Kontekste Tsivilizatsionnoy Geterogenosti”, *İzvestiya Ural’skogo Federal’nogo Universiteta*, Ser. 3, Obshestvennie Nauki, №3 (118), s. 46-51.

“Kak vıglyadit proekt novogo Kazahskogo alfavita” https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kak-vyiglyadit-proekt-novogo-kazahskogo-alfavita-326238/, Erişim Tarihi: 27.10.2017.

“Kakoy Alfavit Predpoçitel’nee dlya Kazahskogo Yazıka – Na Osnove Latinskoy, Arabskoy ili İskonnoy Orhonskoy Grafiki?”, <http://www.zakon.kz/4541555-kakojj-alfavit-predpochtiteelnee-dlja.html>, 14.02.2013. Erişim Tarihi: 26.10.2017.

Kara, M., (2009). “Türk Cumhuriyetleri ve Otuz Dört Harfli Ortak Latin Alfabeti”, *Turkish Studies*, cilt 4/3, s. 1301-1310.

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi, http://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-perevode-alfavita-kazahskogo-yazyka-s-kirillicy-na-latinskuyu-grafiku, Erişim Tarihi: 27.10.2017.

“Kazahstanskoe “Trehyaziçie” - Unikal’naya Formula Yazıkovoy Politiki”, <http://newskaz.ru/comment/20110915/1896378.html>.

“Kazahstan: Vlasti Priderjivayutsya Sderjannogo Podhoda k Yazıkovoy Politike”, <http://russian.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav072407ru.shtml>.

Kutalmış, M., (2004). Tarihte ve Günümüzde Kazakistan’ın Alfabe Meselesi, *Bilig*, sayı 31, s. 1-21.

Korkmaz, Z., (1996). “Türk Dünyası ve Ortak Yazı Dili Konusu”, Uluslar arası Türk Dili Kongresi 1992, Ankara: TDK Yayınları., s. 189-197.

Landau, J.M. and Kellner-Heinkele, B., (2011). *International Library of Central Asia Studies: Language Politics in Contemporary Central Asia: National and Ethnic Identity and the Soviet Legacy*, London, New York: I.B. Tauris.

“Latinizatciya alfavita. Uzbekskiy opıt”, <http://www.fergananews.com/articles/5092> Erişim Tarihi: 03.11.2017.

Musabayeva, A., Problemi Kırgızskoy identičnosti, yazıka, natsioalizma v obshestvennih diskussiyah 2017 goda, <http://caa-network.org/archives/10277> Erişim Tarihi: 28.10.2017

“Nazarbayev podpisal ukaz o perevode kazahskogo alfavita na latinitu” <https://lenta.ru/news/2017/10/27/kazakhstan/> Erişim Tarihi: 27.10.2017.

Osmondziyeva, T., Vlasti Kırgızstana vzyalis’ razvivat’ gosudarstvennyy yazık, http://www.vb.kg/doc/234861_vlasti_kyrgyzstana_vzialis_razvivat_gosudarstvennyy_izyik.html, Erişim Tarihi: 29.10.2017.

Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası, <http://constitution.uz/ru/clause/index>, Erişim Tarihi: 03.11.2017.

Özbekistan Cumhuriyeti Devlet Dil Yasası (1995), [http://nrm.uz/contentf?doc=5730_zakon_respubliki_uzbekistan_ot_21_10_1989_g_n_3561-xi_o_gosudarstvennom_yazyke_\(novaya_redakciya_utverjdena_zakonom_ruz_ot_21_12_1995_g_n_167-i\)&products=1_zakonodatelstvo_respubliki_uzbekistan](http://nrm.uz/contentf?doc=5730_zakon_respubliki_uzbekistan_ot_21_10_1989_g_n_3561-xi_o_gosudarstvennom_yazyke_(novaya_redakciya_utverjdena_zakonom_ruz_ot_21_12_1995_g_n_167-i)&products=1_zakonodatelstvo_respubliki_uzbekistan), Erişim Tarihi: 03.11.2017.

Soegov, M., (2013). Noviy Turkmenskiy alfavit: nekotorie voprosı ego razrabotki i prinyatiya (iz lichnogo opıta), *Akademik Bakış Dergisi*, S. 35, s. 1-7.

Şahin, E., (2012). “Orta Asya ve Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Dil Politikaları Bağlamında Alfabe Değişimi”, *Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri*

ve Türkiye, Ed. Doç. Dr. Okan Yeşilot, İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları: 32, s. 377-388.

Şahin, E., (2013). Türk Dünyasında Yazı Birliği: Latin Alfabesi Temelinde Yeni Türk Alfabeleri, Yeni Türkiye, sayı 53, s. 449-457.

“Tsentrálnaya Aziya: Vzglyad na Yazykovuyu Politiku”
<http://russian.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012808aru.shtml>.

Ulusal Devlet Dilini ve Kırgız Cumhuriyeti Dil Politikasını Geliştirme Programı
http://www.president.kg/files/docs/proekt_natsprogrammyi_gosyazyika.pdf,

Erişim Tarihi: 29.10.2017.